

Zdroj: Ghirlandajo / commons.wikimedia.org

Existuje teória, ktorá kladie Božie oko do kabalistického systému. Vieme, že Starý zákon prohiboval zobrazenie Otcovej Tváre, hoci diasporálne helenistické a niektoré stredoveké synagógy boli plné naratívnych obrazových cyklov. Kabalisti v snahe správne interpretovať *Tetragrammaton* v knihe *Zohar* stotožnili *visionem Patris* s lucernou ľudského oka. Židovskí mystici mali na zreteli, že latinský termín *persona* v staroveku patrila divadelnej maske, pravdepodobne preto sa uchýlili k opisnej interpretácii Boha ako Oka. V konečnom dôsledku si zmýlili Božie vlastnosti (absolútnu vševedomosť a schopnosť vidieť *rerum omnium altitudinem* na dlani času) so samotnou Osobou.

Mali jezuiti v úmysle zosúladiť kabalistické myšlienky o Božom oku s katolíckym učením? Je táto hypotéza pravdivá alebo máme opäť do činenia s ďalšou vlnou dehonestácie apoštolského diela svätého Ignáca? Každý historik predsa vie, že symbol božského oka, *qui universa conspicit*, bol blízky rôznym archaickým národom. Kabalistický stredoveký kvas je v porovnaní s nimi iba prázdnu sieťkou na motýle.

Stredovekí „judaizátori“ v žiadnom prípade neboli „vynálezcami“ fenoménu Božieho oka. *Oculus Providentiae* poznali už Egypťania. Čierne oko personifikovalo boha Hora spojeného so solárnym kultom. Nebudeme zrejme ďaleko od pravdy, keď napíšeme, že pohanské národy hľadali v slnku dokonalé nebeské oko.

Oculus Domini však jezuiti neadaptovali ani z Egypta, ani zo židovskej mystiky. Riadili sa priamo Bibliou. Tvorcovia barokovej estetiky sa pri zobrazovaní vševidiaceho oka odvolávali na dve pasáže zo Svätého písma. Prvou je časť z knihy Sirachovcovej (23,28): *„Quoniam oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem circumspicientes omnes vias hominum et profundum abyssi et hominum corda intuentes in absconditas partes.“* – *„Lebo Pánove oči svietia omnoho jasnejšie ako samo slnko, sledujú všetky cesty ľudí, aj hlbokú priepasť mora (preniknú) a vnikajú do ľudských srdiec, až do ich najskrytejších častí.“* Pred mocou Pánovho pohľadu nikto neujde, lebo na Božej sietnici sa odrážajú skutky celého sveta.

Táto biblická pasáž zdôrazňuje, že Hospodin je *omnisciens* a nič sa nedeje bez Jeho *placet*. Nádherným vyjadrením Božej všemohúcnosti sú práve Jeho oči, ktoré sú lampášmi Dobra, kým tie ľudské bývajú deravými nádobami žiadostivosti a smilstva.

Oko Prozretelnosti s troma hviezdami (symbol Svätej Trojice) na fasáde historickej budovy v Prahe.

Nasledujúci psalmodický verš (Ž 33,18) pripisuje Božiemu pohľadu vzácny atribút ochrany: „*Ecce oculi Domini super metuentes eum, in eos, qui sperant super misericordia eius.*“ – „*Hľa, oko Pánovo bdie nad tými, čo sa ho boja, nad tými, čo v jeho milosrdenstvo dúfajú.*“ Tento verš spolu s citovanou časťou deuterokánonickej knihy Sirachovho syna dáva obrazu Nebeského oka hlboký biblický rámec, ktorý jeho pohanským, kabalistickým a ezoterickým ekvivalentom chýba. Iba kresťanstvo dokázalo poraziť symbol tvrdého až policajného dohľadu staroegyptskej *deitatis* skúsenosťou milosrdnej ochrany, útechy a pomoci pre všetkých, ktorým nechýba *timor Dei*.

Jedným z najstarších vyobrazení božského oka v západnej malbe je *Večera v Emauzách* z roku 1525 z palety manieristu Pontorma. Oko v trojuholníku sa objavuje aj na veľkorozmernom plátne z roku 1608 *Svätá Uršula a spoločníci* od Cavarozziho. V oboch prípadoch je „garantom“ *praesentiae Dei*.

Otcovo oko na malbe poslednej večere pripomína, že liturgia je *actus communis* celej Presvätej Trojice. Bohato zdobené božské oká s lúčmi svetla v triangulárnej kompozícii preto nájdeme nad mnohými barokovými oltármi v Európe.

Oltár chrámu svätej Kataríny v Havlíčkovom Brode.

Zdroj: Jiří Zelenka / commons.wikimedia.org

Jedinečným príkladom života tejto symboliky mimo chrámu je fasáda Malého domu Božej Prozreteľnosti v Turíne, charitatívneho diela svätého Giuseppe Benedetta Cottolenga. Ďalším špecifickým príkladom je trojičný stĺp na pražskej Malej strane, ktorý je ukončený zlatistým, všetko observujúcim okom, *πανόπτης*. O popularite tohto znaku v slovenskom katolíckom prostredí okrem iného svedčí jeho prítomnosť na klasicistickom priečelí rímskokatolíckeho kostola svätej Margity Antiochijskej v Šali.

Slobodomurárstvo sa po tomto symbole začalo obzerať až koncom 18. storočia, kedy idea Božieho oka už mala za sebou stáročnú kresťanskú históriu. Prvú ilustráciu tohto typu v „masonských“ kruhoch nájdeme v takzvanom *Slobodomurárskom monitore* (*Freemason's Monitor or Illustrations of Masonry*) bostonského továrnik a tlačiara Thomasa Smitha Webba. Dnes takmer nedostupná príručka z roku 1797 bola akési *vademecum* rituálov prvých slobodomurárskych lóží za oceánom. S trochou literárnej odvahy môžeme túto knihu nazvať „slobodomurárskym misálom“. Všetko vidiace oko patrí podľa Webba „Veľkému architektovi vesmíru“.

Signum ľudského oka priťahovalo aj mentálnych architektov ateistického kultu v revolučnom Francúzsku, tí ho spájali so schopnosťou empirického pozorovania. Už nie Boh, ale človek je *omnividens*.

K desakralizácii Božieho oka výrazne prispelo jeho prijatie americkou vládou v roku 1782 – len pätnásť rokov pred publikovaním Webbovho *Slobodomurárskeho monitora*. Američania transformovali pôvodnú kresťanskú paradigmu na politický element – dohľad nad nezávislosťou trinástich britských kolónií Severu. Pyramída na americkom dolári sa skladá z trinástich schodov, čo je počet pôvodných kolónií. Z toho vyplýva, že americký *oculus coelestis* nemá nič spoločné s kresťanskou gematriou.

Boh všetko vidí, hlása nápis na stene niekdajšieho gréckokatolíckeho kostolíka v rumunskej obci Stoboru. Božiemu zraku neunikne ani zneužívanie biblických symbolov antikresťanskými entitami.

Zdroj: Țetcu Mircea Rareș / commons.wikimedia.org

Boh a diabol nám paralelne ponúkajú svoje oči. Slobodomurárske oko anticipuje politickú kontrolu („veľký brat sa pozerá...“), kým *Oculus Patris* katolíckeho umenia je a bude štítom Božej milosti nad celým univerzom. Vôbec nie je prekvapením, že diabol si robil chútky práve na symboliku Božieho oka, pretože tá dokonale usvedčovala jeho pýchu.

Ako však odlíšiť kresťanský obraz oka Pánovej múdrosti od jeho démonických falzifikátov? Túto otázku si kládol už stredovek. V stredovekej ére nebol obraz Božieho oka, *omnipercipiens*, bežnou a rozšírenou ikonografickou témou. Nemožno z toho usudzovať, žeby tento motív snád' v kresťanstve nebol dôležitý. Aj výtvarná schéma Božského Srdca sa na latinskom Západe objavuje relatívne neskoro, a to pod vplyvom konkrétnych zjavení.

Stredovekú zdržanlivosť voči verejným malbám Božieho oka má na svedomí ľudová mágia, presnejšie, povera o „zlom oku“ (po taliansky *malocchio*, v rumunčine *deochi*, po slovensky urieknutie). Panovalo presvedčenie, že v oku sídli škodlivý duch, ktorého možno „odzbroit“ amuletmi v tvare oka so zaklínadlom proti urieknutiu. Existovalo riziko, že prítomnosť Božích očí v kostoloch vzbudí v stredovekých ľuďoch dojem súhlasu Cirkvi s týmito amuletmi. Rozmach sakrálneho umenia s očami Prozreteľnosti preto prichádza až so zmenou duchovnej klímy, kedy „viera“ v bosorácke „zlé oko“ už nebola na programe dňa. Apologetika sa sústredila na vyvracanie verbálnych gordických uzlov protestantizmu a Božie oko sa stalo rekatolizačným nástrojom. Symbolizovalo totiž integrálny Boží dohľad a stráž nad dejinami Cirkvi, vrátane udalostí, ktoré sa reformácia snažila zdiskreditovať alebo aspoň transformovať *ad imaginem suam*.

Kapluka s Božským okom a litografiou s ukrižovaním Pána Ježiša. Ukážka z výtvarnej tvorby autorky článku L. Laudoniou.

Zdroj: súkr. archív L. Laudoniou

Nezjednotené pravoslávie často odmieta ikonografiu Božieho oka, dôvodiac, že v stredoveku (ergo v dobách vieroučnej harmónie medzi rímskou tiarou a konštantínopolskou kamilavkou) sa podobné maľby realizovali len zriedka. Príčinu sme si vysvetlili. Averzia stredovekého Západu týkajúca sa ikon Otcovho zraku má rovnaký dôvod, ako nedôvera Východu voči sochám. Bola ním (stále živá) *vetus superstitio* – pohanstvo.

Ďalším esom pravoslávnych polemikov je neprípustnosť samostatného zobrazovania častí osláveného ľudského tela v byzantskom ikonopiseckom kánone. Túto námietku používajú nezjednotení Gréci a Rusi najmä voči západnej spiritualite Srdca Ježišovho či Srdca Panny Márie. Je veľmi zvláštne, že Božské Srdce alebo *Omnituens oculus* sú pre nezjednotený Východ problémom, ale ikona stupaje Bohorodičky je v poriadku...

Áno, ikona s nohou Panny Márie skutočne existuje. Viaže sa k zjaveniu Presvätej Bohorodičky v dnešnom ukrajinskom Počajeve začiatkom 16. storočia. *Deipara* v ohnivom stĺpe zanechala v nehostinných skalách odtlačok svojho pravého chodidla a liečivý prameň, pri ktorom dochádzalo k zázračným uzdraveniam.

Noha Bohorodičky z Počajeva.

Zdroj: súkr. archív L. Laudoniou

Odtlačok nohy (respektíve inej časti ľudského tela) v kameni sa odborne nazýva *petrosomatoglyf*. Už antickí Rimania vytesávali *in petris* párové odtlačky chodidiel s nápisom *pro ita et reditu* – na cestu a (šťastný) návrat. Slúžili ako ochrana pred cestou a poďakovanie za bezpečný návrat domov. Starorímsky

pútnik pred odchodom a príchodom rád vkladal nohy do týchto kamenných stôp s modlitbou na perách.

Počajevský monastier bol v istom období svojich dejín gréckokatolícky, nikto z katolíkov však výrazne nespochybnil legitimitu úcty k stope Božej Matky. Naopak (teda vo vzťahu nezjednotenej cirkvi k západnej duchovnej kultúre) to neplatí. Niektorí pravoslávni veriaci odmietajú veneráciu Božieho oka a srdca ako nekánonickú, no sami uctievali nohu Najsvätejšej Panny, ktorá je rovnako validnou časťou ľudského tela, ako Kristovo Srdce či zrak.

Obrazy Božieho oka sa na byzantský Balkán šírili zo západu Európy. Prvé výtvarné „lastovičky“ tohto druhu prilietajú do Rumunska už okolo roku 1540. Môže za to kultúrna výmena medzi miestnym románskym pravoslávím a latinsky hovoriacim rímskym katolicizmom.

Nádherne zdobené Božie oko bdie napríklad nad vstupným portálom eklektického zámočku z konca 19. storočia v rumunskom meste Câmpina. Dal ho postaviť významný dejateľ a vedec Bogdan Petriceicu Hasdeu na pamiatku svojej dcéry Júlie, ktorá zomrela v osemnástich rokoch na tuberkulózu.

Znak Božieho oka na pravoslávnom ruskom kríži. Cintorín Donského monastiera v Moskve ukryva aj takéto prekvapenie.

Zdroj: VickRomanoff / commons.wikimedia.org

Oko Božej Všemúdrosti (v latinsko-gréckom znení *Pansophia*) dáva pozor aj na bieloruské mesto Braslav – ocitlo sa priamo v jeho erbe. *Oculus Dei* stráži tiež titulnú stranu prvej (takzvanej Sretenskej) srbskej ústavy z roku 1835. Je to ešte starší doklad použitia tohto slávneho symbolu na politickom dokumente, než je známa americká pečať.

Kresťanské Božie oči sú ako lampy, ktoré vrhajú svetlo do tmy našej hriechnej reality – a ich zreničkou je Láska.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/ikonografia-bozieho-oka/>